

CHÚ THÍCH

(1) Nguyễn Ngọc. Văn xuôi sau 1975. Thử thăm dò đôi nét về qui luật phát triển - Tạp chí Văn học, số 4, 7, 8 - 1991, tr. 12

STREAM OF CONSCIOUSNESS

MAI NHI

Nowadays, in the course of development of our literature, poetics is usually said to be a "stream of consciousness". In his story entitled "On a Giat Market Day" writer Nguyen Minh Chau makes use of this poetics again and again.

W. James and E. Husserl are the first to deal with it.

In the literature of the world today, the "stream of consciousness" has been an often-used style by various literary trends such as symbolism, surrealism and many other schools in modernism.

It is through this stream of consciousness that modern novels have made a remarkable contribution to the spreading of knowledge on psychology and are penetrating into the innermost feelings of man.

ĐẠI HỌC TỔNG HỢP HÀ NỘI

TẠP CHÍ KHOA HỌC Số 5 - 1993

MỘT SỐ ĐẶC ĐIỂM THI PHÁP TIỂU THUYẾT CỦA TURGHÊNHEP

NGUYỄN TRƯỜNG LỊCH⁺

Nền tiểu thuyết Nga thế kỷ XIX chiếm một vị trí lừng lẫy trong bước đường phát triển nghệ thuật tiểu thuyết toàn nhân loại. Cùng với các tên tuổi Lep Tônxtôi, F. Đôxtôpxki, nhà văn Turghênhep cũng được giới văn nghệ sĩ châu Âu xem như là một nghệ sĩ bậc thầy trên lĩnh vực tiểu thuyết. Sự nghiệp lớn lao của ông có ảnh hưởng không gì ngăn nổi tới bước phát triển của đời sống xã hội và tư tưởng nhân dân nước Nga ở

(+) Khoa Ngữ Văn trường đại học Tổng hợp Hà Nội

nửa sau thế kỷ XIX. Ngót 40 năm sáng tạo, Turghênhép đã để lại tập "Bút ký người đi săn" và nhiều truyện ngắn hấp dẫn cùng với một hệ thống tiểu thuyết nổi tiếng: "Rudin" (1856) - "Tổ quý tộc" (1858), "Đêm trước" (1860), "Cha và con" (1862), "Khói" (1865), "Đất hoang" (1877) v.v...

Điểm nổi bật là trong thể loại văn xuôi gồm truyện ký, truyện vừa và tiểu thuyết, bằng ngòi bút tài hoa của mình, Turghênhép đã có nhiều đóng góp độc đáo xuất sắc về nội dung cũng như về nghệ thuật, tạo nên một bước tiến mới của chủ nghĩa hiện thực Nga. Vốn là một tiến sĩ triết học, nhưng Turghênhép lại không muốn làm giáo sư đại học như mơ ước ban đầu, mà theo lời khuyên của nhà phê bình Bêlinxki, ông bước vào sáng tác truyện ngắn với tất cả niềm say mê. Thành công tuyệt vời của tập "Bút ký người đi săn" <1847 - 1852> đã tạo nên cơ sở vững chắc, một hệ phóng mới mẻ để nhà văn bay lên viết những trang tiểu thuyết đầy hấp dẫn.

Với quan niệm tiến bộ, "tiểu thuyết là lịch sử cuộc sống", là hình thức văn nghệ mới nhất, nhà văn đã nêu lên những nguyên tắc thẩm mỹ mới, mở ra một bước chuyển biến thật sự cho nền văn xuôi Nga so với tiểu thuyết Nga thế kỷ XVIII và nửa đầu XIX.

Trước hết về kết cấu thể loại tiểu thuyết của Turghênhép đã trừ bỏ được bóng dáng của loại truyện giáo huấn, đã "gạt được mọi hình thức cũ của các loại truyện xảo thuật có bố trí, mang kịch tính và kỹ xảo, mà ngược lại đòi hỏi một loại tiểu thuyết phản ánh cuộc sống và chỉ có cuộc sống, với những mảnh đời sống động, không cần phải nêu các tình tiết lắt léo cùng pha trộn những thứ chuyện phiêu lưu ly kỳ". Đó là lời ca ngợi của G. Mốpátxăng, bạn thân cùng thời, đối với nhà văn Nga đang sống ở Pari.

Chống lối khoa trương trong văn chương cổ điển, chống kiểu cầu kỳ xa rời hiện thực của văn chương lãng mạn Nga và châu Âu, nhà nghệ sĩ Turghênhép có ý thức rõ rệt vươn tới mức giản dị, trong sáng về thi pháp kết cấu. Giản dị mà vẫn phong phú, vẫn đa dạng với dung lượng rộng lớn; đó chính là đặc trưng độc đáo của ông.

Tình huống và xung đột hàng ngày được xem là nét chủ yếu trong hành động của tiểu thuyết Turghênhép. Điểm đỉnh câu truyện kể từ sự trùng hợp với điểm mấu chốt của chính cuộc sống con người. Vừa cô đọng, vừa hàm súc, song cốt truyện lại biến đổi dồn dập, linh hoạt, sắc cạnh. Đây chính là điểm khác biệt giữa Turghênhép và các nhà văn Nga cũng như các nhà văn châu Âu đương thời. Hành động của tiểu thuyết phát triển nhanh chóng, không nhịp nhàng êm đềm, mà căng thẳng mãnh liệt. Có thể nói, nhà nghệ sĩ "tung bay đến đích của mình như tên bắn".

Tiểu thuyết Turghênhép ngắn gọn như kiểu truyện vừa, song lại chứa đựng một dung lượng xã hội rộng lớn. Nhà văn đã dựng nhiều truyện ngắn, truyện vừa trong một cuốn tiểu thuyết. Bức tranh cuộc sống thực tế được thể hiện trong mối quan hệ cá nhân và xã hội được gắn bó mật thiết với một quãng thời gian, không gian nhất định.

Thử so sánh với tiểu thuyết của Đôxtôpxki: một ngày chông chắt biết bao sự kiện tưởng chừng không sao sắp xếp nổi nhằm chuẩn bị cho những pha bùng nổ và những xúc động bất ngờ. Còn văn hào Lep Tônxtôi lại tạo ra quãng thời gian rộng lớn mà êm đềm, bằng cách chuyển những sự việc xảy ra trong đời sống cá nhân nhập vào dòng thác lịch sử, hòa quyện vào nhau, nhằm khám phá tính cách của cá một dân tộc trên một chặng đường lịch sử đậm chất anh hùng ca.

Với Turghênhép, có lẽ nhà nghệ sĩ muốn tạo nên một "trò chơi thời gian", mang vẻ tự nhiên trong quá trình phát triển nội tại của hành động tiểu thuyết như một bộ phận

của những đường nét bình dị, trong sáng, nhằm tạo nên chất bay bổng, dạt dào, phong phú cho văn xuôi của mình. Ông cảm thấy thích thú về chất thơ của "thời gian như ánh sáng rung rinh trên cành lá. Chính vì thế người đọc cho rằng Turghênhép là nhà nghệ sĩ tài hoa về thời gian nghệ thuật trong các tác phẩm, nhiều khi chỉ thoáng qua vài từ, nhà văn đã khắc họa được cả một quá trình vận động của đời sống.

Nếu so sánh với tiểu thuyết của nhà văn hiện đại M. Sôlôkhốp, ta lại thấy ông kế thừa các di sản quý báu của thế hệ trước bằng biện pháp kết cấu làm cho mọi yếu tố, mọi chi tiết tựa như những dòng suối nhỏ đều hội tụ chảy về một dòng sông lớn của các biến cố lịch sử và các nhân vật chính đều hành động hòa vào dòng thác lịch sử đầy biến cố lớn lao đó. Do vậy, các chi tiết trong đời thường cùng với những xung đột giai cấp quyết liệt đều cuốn hút vào nhau, móc nối vào nhau, được "tổ chức và sắp xếp" theo một hệ thống trật tự xoay quanh các hành động và tâm trạng của các nhân vật trung tâm mang tính thời đại hết sức rõ nét...

Thi pháp tiểu thuyết Turghênhép còn được thể hiện nổi bật ở nghệ thuật kết cấu nhân vật. Nhà văn luôn luôn khẳng định rằng chỉ có cái gì chính ông "nhìn thấy" thì từ cái đó, hình tượng mới xuất hiện và toát lên từ tưởng. Không có trường hợp nào ông làm ngược lại ý định đó. Điều tôi quan tâm hơn cả là sự thật sinh động qua hình dáng con người". Cái đẹp, theo nhà văn là phải có những đường nét rõ ràng, bình dị, không tô vẽ mà chân thực hài hòa. Phải chăng quan điểm ấy được khắc họa qua nhân vật Trina Ôxinhia trong cuốn tiểu thuyết "*Đất hoang*":

... "Chàng lại nhận ra những nét đã có lần thấy quý giá biết bao. Không phải là trát phấn trắng toát, không phải là son hồng tô đậm, không phải là sáp bôi bóng nhóang, cũng không phải mực tàu kẻ mi đen nhánh. Đúng, đây chính là người đàn bà đẹp".

Tuy vậy, điểm chủ yếu vẫn là phẩm chất trí tuệ trong thế giới nội tâm nhân vật. Nhà văn khai thác chiều sâu cuộc sống cá nhân, làm nổi bật những xung đột kịch tính thông qua tranh luận tạo nên nét đặc trưng của tính cách nhân vật, chú ý đặc tả những chi tiết thật cụ thể từ thời gian, không gian, quần áo đến tận chiếc móng tay và đồ vật vấy quanh sinh hoạt của nhân vật gắn với ngoại cảnh bằng thủ pháp "soi gương", qua nhiều con mắt khác nhau được đối chiếu vào một đối tượng cụ thể, nhất định.

Tài năng của nhà nghệ sĩ được bộc lộ ở chỗ qua những cuộc gặp gỡ ngắn ngủi, có khi tình cờ, ông đã nắm bắt được những điển hình có sức khái quát cả bức tranh xã hội. "Turghênhép không trình bày những nhân vật hoàn chỉnh như được gọt giũa từ một khối mà ta vẫn thường thấy trên các trang tác phẩm của L. Tônxtôi. Nghệ thuật của văn hào này gắn gũi với nghệ thuật của các nhà họa sĩ hoặc nhạc sĩ hơn, là của nhà điêu khắc. Ở đây màu sắc có nhiều hơn, viễn cảnh sâu hơn, sự luân chuyển ánh sáng và bóng tối đa dạng hơn, việc miêu tả mặt tinh thần con người đầy đủ hơn. Đứng trước mắt chúng ta, những nhân vật của Tônxtôi sinh động và cụ thể đến mức độ, ta có cảm giác như là có thể nhận ra chúng khi gặp trên đường phố, còn những nhân vật của Turghênhép lại gây một ấn tượng dường như trước mắt anh là những điều thú nhân tâm tình và thủ từ riêng nó bộc lộ tất cả những điều bí ẩn trong cuộc sống nội tâm của họ". Đó là nhận xét khá xác đáng của một nhà phê bình.

Chất trữ tình trong phong cách của ông, thể hiện rõ nét tài năng độc đáo tuyệt vời mà ông hằng ao ước. Là người am hiểu sâu sắc, tinh tế tâm lý con người đến mức say mê, ông phân tích các nhân vật của mình như nói về những cảm xúc nóng nổi của họ, cùng với

một niềm thông cảm triu mến, với một vẻ hồi hộp đau đớn và mừng vui hòa cùng các nhân vật ông xây dựng nên.

Tính trữ tình ấy được thể hiện trong niềm yêu thương trân trọng dành cho lớp người nghèo khổ, thấp hèn và dành cho những tình yêu đôi lứa đắm say đầy thơ mộng của tuổi trẻ. Tính trữ tình còn được biểu hiện qua tâm trạng các nhân vật muốn vĩnh biệt quá khứ buồn bã để nâng lên cuộc sống gắn với niềm khát vọng hướng tới một tương lai tươi sáng hơn, dù chỉ mới le lói mơ hồ.

Gustavơ Flôbe, nhà văn Pháp bạn chí thiết của Turghênhép, có nhận xét rằng, tác phẩm của nhà văn Nga này thấm đượm một "nỗi u hoài quyến rũ phần nào gần gũi với" nỗi buồn sáng đẹp" của nhà thơ Puskin. Đây không phải là một sức mạnh dồn dập, mà là một vẻ dịu dàng nên thơ êm đềm sâu lắng cuốn hút đến mê say. Đó chính là thiên tài độc đáo của nhà nghệ sĩ tiểu thuyết Nga.

Trong nghệ thuật tâm lý, nhà văn không miêu tả bản thân quá trình như L. Tônxtôi, không họa lại những phút giây cao trào đầy tính kịch gay gắt kiểu Đôxtôepxki, không thể hiện những mạch ngầm tâm lý kiểu Sêkhốp. Kế thừa di sản của Puskin, nhà văn Turghênhép chỉ đưa ra kết quả của quá trình tâm lý, một quá trình chỉ cần hiểu ngầm mà không cần giải thích. Ông khẳng định "nhà thơ phải là nhà tâm lý, nhưng cần kín đáo, anh ta cần biết và cảm nhận được cội nguồn của hiện tượng, nhưng chỉ đưa ra chính những hiện tượng đó trong sự phát triển hoặc tàn tạ của chúng mà thôi...

Sau này trong văn học Nga Xô Viết, M Sôlôkhốp đã làm nổi bật những xung đột tâm lý kết hợp chặt chẽ với xung đột mang tính giai cấp và lịch sử. Những xung đột, suy tư, giằng xé trong Grigori cũng mãnh liệt như những dằn vặt trong Badarốp, song rõ ràng là xung đột của Grigori mang tính bi kịch qua lịch sử của thời đại được dựng lên ở vị trí thứ nhất. Đó chính là điểm đổi mới trong phong cách của nhà văn xô viết xuất sắc, so với các nhà văn ở thế kỷ trước.

Nhìn lại thi pháp tiểu thuyết của Turghênhép còn có nhiều mặt khác có thể tiếp cận, song ở phạm vi bài này, người viết chỉ mới khảo sát một vài lĩnh vực chủ yếu nhằm nêu lên vị trí xứng đáng của một nhà văn cổ điển bậc thầy, mà chưa thể đi sâu chứng minh qua từng tác phẩm.

Cũng như thơ ca của puskin, tiểu thuyết của Turghênhép từng góp phần khơi dậy tình cảm cao đẹp trong biết bao người đọc trên đất nước Nga và trên thế giới. Chính vì thế mà nhiều tác phẩm của ông đã được xây dựng thành kịch, nhạc kịch, thành phim truyện và phim truyền hình ...

Turghênhép còn có công lao to lớn là đã giới thiệu rộng rãi nền văn chương Nga trước thế giới, nhất là ở châu Âu, và ngược lại, ông còn có công dịch nhiều tác phẩm phương tây vào nước Nga. Cũng từ đó, ông được cả Pari và nhiều tầng lớp có văn hóa phương tây sùng kính, đến mức nhà văn Đức nổi tiếng G. Hốpman (1862 - 1946) đã thốt lên: "Đối với tôi, Turghênhép là vị Chúa trời. Thời thanh niên của tôi, tôi không biết có nhà văn nào ưu việt hơn".

SOME POETIC CHARACTERISTICS OF TURGHENEV'S NOVELS

NGUYEN TRUONG LICH

Phylological Faculty

Ivan Serghceevich Turghenhev was not only a great classic writer of Russia, but also

of Europe in the XIX th century. He has in invented a lot favourite literary works

His short Stories and novels were the real pictures which reflected "the spirit of the time" of the Russia and European society.

Turghenhev specially contribued greatly to the novels poetics. He opened up esthetic areas for subsequent authors. His in flucuce upon the later Russian and French romantic and realistic writers is readily understandable.

ĐẠI HỌC TỔNG HỢP HÀ NỘI
TẠP CHÍ KHOA HỌC No 5 - 1993

TẠP CHÍ
NGHIÊN CỨU LỊCH SỬ (1954 - 1992)
NHÌN TỪ GÓC ĐỘ LỊCH SỬ SỬ HỌC

HOÀNG HỒNG⁺

Trải qua hơn 40 năm hoạt động, nền sử học cách mạng nước ta đã tích lũy được một khối lượng tri thức lịch sử to lớn bao hàm nhiều lĩnh vực khác nhau của khoa học lịch sử. Xem xét đánh giá quá trình tích lũy tri thức đồng thời tái tạo diện mạo nền sử học cách mạng đang là công việc đặt ra đối với chuyên ngành lịch sử sử học, một chuyên ngành còn rất non trẻ của khoa học lịch sử Việt Nam.

Khôi phục quá trình sử học dài về thời gian, dày về tri thức lại hàm chứa những biến chuyển về tư tưởng, phương pháp luận và phương pháp nghiên cứu là công việc rất phức tạp. Chúng tôi bắt đầu tiến trình trên bằng việc khảo cứu các công trình sử học của một số trung tâm hoạt động sử học lớn ở nước ta. Tạp chí Nghiên cứu lịch sử là khu vực được chú trọng trước hết.

Ra đời tháng 3. 1959 (tiền thân là tập san Văn Sử Địa 6.1954 - 1.1959) trong quá trình hoạt động, tạp chí Nghiên cứu lịch sử luôn đóng vai trò là cơ quan ngôn luận chung của giới sử học Việt Nam và là diễn đàn khoa học quan trọng nhất của khoa học lịch sử Việt Nam.

(+) Khoa Lịch sử trường đại học Tổng hợp Hà Nội